

GENTLEMANI NEMÍVAJÍ VĚTŠINU

Takový profesor Hejdánek ... a další kantoři z té školy, obdaření ohromným potenciálem, sečtělostí a hlubokou kulturou, by měli být multimilionáři ... zavzpomínal před časem v Reflexu na svá studia filosofie Michal Horáček. Řečeno jinak: když dokážete jako LADISLAV HEJDÁNEK (75) po většinu života tvrdě pracovat v oboru, jenž o vás ve své oficiální podobě nestojí, odborné publikace schovávat desítky let, než se dočkají tisku, šířit výsledky osobité filosofické syntézy jen v rámci domácích seminářů, nikdy neuzavřít kompromis se zkaženou mocí, přestat i vězení a zároveň udržet funkční a stmelenou rodinu a být spokojeni s tím, že alespoň po šedesátce můžete jako řádný profesor řádně učit, měl by se váš výkon ocenit a zviditelnit.

Jací jsou dnešní studenti? Nic vás na nich nezaskočilo?

To víte, že ano. Styky dnešní mládeže se pro mne odehrávají jakoby beze slova. Nedůvěra ve slovo je dnes celosvětová záležitost – slovo lže, může lhát a je třeba porozumět si bez něj. Projevuje se to mimo jiné tím, že mladí dnes neumějí číst, nikdo je tomu nenaučí a oni sami radši klábosí. Měl jsem na filosofické fakultě dvě vynikající studentky a úplně mne konsternovalo, že při zkoušce nebyly schopny inteligentně sdělit, co přečetly. Neobyčejně přesně ale dovedly reprodukovat, co slyšely. Nakonec to pomalu zvládly, ale co dělaly školy přede mnou?

O svém dětství jste napsal, že proběhlo pod vlivem česko-bratrských rodinných tradic, sahajících z maminy strany až někam před toleranční dobu. Co si pod tím mám představit?

To vím od své matky, ale nikdy jsem si to neověřoval. Její česko-bratrství bylo spíše citové, hlubší kořeny nemělo. Přesto v něčem na mě měla silný vliv, ale nevím, zda jednoznačně pozitivní. Stal jsem se totiž jakýmsi puritánem. Dělán, co mohu, pro to, aby to na mně nebylo příliš vidět, ale asi se toho nikdy docela nezbavím. Naproti tomu samo protestantství se svým protestováním je mi vskutku blízké, takže při nejrůznějších příležitostech protestuji s chutí. Proti matčině autoritářství jsem se ustavičně bouřil snad od čtyř let. Později jsem poznal, jak výborná to byla škola.

Otec na vás vliv neměl?

K bezprostřední výchově byl přivoláván jen v krajních případech, kdy s nechutí přikračoval k exekucím. Byl pozoruhodně tolerantní a měl velký smysl pro humor. Působil na mne jakoby zdálky, nenásilně, ale do hloubky. Pocházel z jediné české rodiny v německé vsi a v mládí ještě poznal poklidné národnostní soužití. Dědeček byl sice zarytý Čech, který nepromluvil slovo německy a jehož všechny sociální kontakty ve vesnici musela obstarávat babička narozená ve smíšené rodině, ale ty styky samy byly celkem v pořádku. Katolický farář, rodem Němec, se chodíval babičky ptát, jestli má pan mistr práci, a když mu řekla, že ne, nechal si od dědy – samostatného krejčího, když nebylo do čeho píchnout, a zaměstnance větší německé firmy v nedalekém městečku, když bylo – přešít šaty. Místní bohatí němečtí sedláci jakbysmet. Vypadalo to lidumilně a vyšlo to levněji. Blázinec přišel až s německým nacionalismem, rozdmýchávaným už koncem 19. století. Otce a už předtím jeho o deset let staršího bratra zasáhla ta změna ovzduší, když se ucházeli o zaměstnání, naplno. Protože oba chodili jen do německých škol, ovládali tenhle jazyk i písmem, zatímco rodnou řeč pouze

slovem. *Litujeme vašemu přání nevyhověti moci*, takhle otec zprvu překládal němčinu v obchodní korespondenci. Češi ho nezaměstnali, protože neuměl dobře pravopis, Němci zase proto, že byl Čech, takže většinou stejně jako bratr získával práci u židovských firem. Oba měli se židovskými majiteli zkušenosti dobré i špatné, ale ani v jednom z nich nebyla byt jen špetka protižidovství. Něco z té životní zkušenosti jsem bezděčně v dětství nasál a poprvé se to projevilo už v obecné škole.

Bouřil jste se, a přitom z vás vyrůstal vzorný chlapec. Tomu moc nerozumím.

Vyrůstal jsem pod vlivem učitelů Nedělní školy, nepovinných hodin náboženství a vikářů, kteří měli na starost Dorost, poté Sdružení. Významně na mne zapůsobil vinohradský farář Bedřich Jerie, s jehož synem jsem chodil osm let do stejné třídy reálného gymnázia. My doma neměli skoro žádné knihy, začaly se kupovat, teprve jak jsem dospíval, takže jsem o mnoha autorech neměl ani ponětí. Našeho češtináře, který měl na starost školní knihovnu, zarazilo, že neznám vůbec žádné dětské knížky -- prostě mi je přiděloval, zatímco ostatní se hlásili, když slyšeli jméno nabízeného autora. Mladý Jerie se mě jednou s převahou zasvěcenosti zeptal: „*Už si čteš něco od Dostojevského? Víš, některý lidi ho vůbec nemůžou číst, úplně se zhroutějí, bacha na to...*“, zpracovával mě, nebožáka, který to jméno slyšel poprvé v životě, ale musel předvést svou vnitřní odolnost. Abych mu to ukázal, přečetl jsem snad všechny velké Dostojevského romány, které mi zapůjčil z otcovy knihovny. Ve vyšších třídách mi pak Jerie starší půjčoval drobnější práce Karla Bartha, Emila Brunnera, ale i něco ze starých liberálních teologů. Postupně přicházela inspirace za inspirací v nahodilém sledu, znalost některých dětských knížek jsem si doplňoval až na vysoké škole. Nakonec jsem po válce, ještě před maturitou, vstoupil do akademické YMCA a tam se seznámil s lidmi, kteří z ní už před válkou udělali světové a inteligentní křesťanské sdružení s kontakty i do světa.

Jak jste s tímhle rodinným a myšlenkovým zázemím mohl po válce vystudovat filosofickou fakultu?

To byl malý zázrak. Vždyť já na škole vystupoval jako křesťan! A přitom doma jsem trápil tátu těžkým levičáctvím, vybuzeným atmosférou pětačtyřicátého roku a osvobození, takže jsem nebyl dalek vstupu do komunistické strany. K porozumění jeho a strýcově životní zkušenosti "socialistů od dětství", kteří se z velmi skrovných podmínek museli sami vypracovat, jsem se dostal až postupně. Nejvíc jsem rozuměl jejich sociálně demokratické averzi ke komunismu. Hodně mi v tom na fakultě pomohla parta novopečených komunistů a svazáků, zčásti synků advokátů, lékařů a jiných intelektuálů, kteří na sebe po Únoru brali špinavou práci při vyhazování učitelů i studentů a byli nejtvrdí. Sám jsem při velkých prověrkách prošel jen proto, že jsem klasiky marxismu znal už ze střední školy lépe než sami prověřkoví komisaři. Spokojili se s mými znalostmi a ještě nenaléhali, abych jim také řekl, co si o nich myslím.

To stačilo?

Zdaleka ne. Svazáci později dvakrát navrhovali mé dodatečné vyloučení, ale tomu kupodivu v obou případech zabránili dva komunističtí profesori, Ladislav Rieger a Ludvík Svoboda. Měl jsem tehdy i jakési štěstí v neštěstí, když jsem v zimě 1950 dostal encefalitidu. Lékaři ji bohužel špatně diagnostikovali, takže proběhla daleko hůře, než bylo nezbytné, a já dlouho trpěl strašnými bolestmi

hlavy a výpadky paměti. Tak se stalo, že v době nových politických tlaků, kdy se schylovalo k velkým procesům, jsem byl trochu z dohledu. A nakonec mi pomohl i skandál, jenž smetl hochy, co tak stáli o mé vyloučení. Šířili totiž jako mnozí další posměšnou básničku karikující poválečnou tvorbu Vítězslava Nezvala. Bylo u toho velké vylučování ze studia i ze strany, nicméně já jsem díky tomu bláznění mohl v rekonvalescenci sepsat disertaci a dostudovat. Posudky fakultních svazáků však za mnou všude chodily, jednal jsem s mnoha desítkami možných zaměstnavatelů, ale i tam, kde to vypadalo nadějně a kde mne potřebovali, z toho nakonec nic nebylo.

Do praktického života jste vstoupil na začátku padesátých let s prachmizernými posudky, nulovou šancí na oborovou kariéru, a přesto se vám v letech 1955 až 1960 narodily čtyři dcery...

Podívejte, být jako jedináček vydán napospas dospělým je malér, to znám z vlastní zkušenosti. Buď mějte víc dětí, nebo žádné, jestli vám můžu radit. A že jsem po doktorátu začínal jako přidavač, kopáč a betonář, byl šok hlavně pro tátu, který to pořád nemohl pochopit. Zpočátku jsem vydělával víc než jinde, u kopáčské party jsem – ovšem jako jeden z nich – vypisoval úkoláky, protože zjistili, že na to mám buňky, a věřte, že jsem nevynechal jediný příplatek, na nějž jsme měli nárok. Žádné podvody, vše podle norem. Nakonec jsem se na dvanáct let uchytil jako dokumentátor v Ústavu epidemiologie a mikrobiologie, což byla sice klidná, ale výrazně skromnější existence než ta dělnická. Když bylo nejhůř, to byla žena doma, pomáhali příbuzní a přátelé.

Kde jste bral čas na studium?

Ženě jsem doma téměř nepomáhal a věnoval mu veškerý volný čas. Víc než deset let jsem si jeho porci zvětšoval tím, že jsem vstával ve tři nebo půl čtvrté ráno a večer chodil spát s dětmi nebo ještě dřív. Skončilo to v osmašedesátém, kdy mne jako jednoho ze dvou nemarxistů přijali s Jaroslavem Kohoutem, což byl funkcionář sociálnědemokratické mládeže, odseděvší si plných dvanáct let v kriminále, na filosofický ústav Akademie věd. Po okupaci ovšem došlo k velkému vyhadzování většiny marxistů, my jsme se s nimi jen svezli. Potom na mne zbývala už jen taková místa jako noční hlídání, topičství nebo práce ve skladu, peněz málo, ale zato lepší podmínky ke studiu. Moje kariéra profesionálního filosofa v minulém režimu sice trvala jen necelé tři roky, ale nikdy předtím ani potom mne nenapadlo, že bych filosofie nechal jako mnoho marxistů, kteří byli na začátku normalizace také vyhozeni. Já byl na outsiderství, v mém případě nemarxisty „zatíženého křesťanstvím“, zvyklý. Vnímám jsem je především jako svobodu jít svou vlastní cestou bez ohledu na běžně platná dobová kritéria.

Máte za sebou vězení, ale moc jste se o něm nezmiňoval.

Patřilo k době a mnozí na tom obzvlášť v padesátých letech byli nesrovnatelně hůř. Poprvé jsem seděl – jen šest měsíců ve vazbě – na začátku normalizace. Navštívil mne tehdy náš vršovický farář Dus s letáčky, v nichž neexistující organizace upozorňovala občany, že nechtějí-li volit, není to jejich povinností. Ve skutečném vězení jsem se ale mohl octnout už brzy po Únoru jako poslední předseda pražského sdružení akademické YMCA. Tehdy nás profesor Josef Lukl Hromádka, který před válkou s Emanuelem Rádem AY spoluzakládal, dost neskudně přemluvil, abychom se sami rozpustili. Výměnou za to byl slib, že nikdo z funkcionářů ani členů nebude perzekvován. To však vůbec neznamenalo, že nás nechali být. Mě odvezli několik dní po promoci k výslechu a čekali, jak budu

reagovat. Potřebovali mě buď získat, nebo zastrašit. Dali mi do ruky pistoli, prý ve mně při promoci v Karolinu jakási soudružka poznala vraha desátníka Šmatlavy. Patřil k přepadenému oddílu při střídání jednotky ve službě u strašnické vysílačky. Nechtěl jako jediný vydat zbraň, naopak ji chtěl použít, a tak byl zastřelen. Zeptal jsem se, kdy to bylo, řekli mi čas a já jim odpověděl, že jsem zrovna dělal velké rigorózum u J. B. Kozáka. To my víme, řekli, ale jsem prý vrahovi strašně podobný. Pistoli mi dali do ruky zřejmě i kvůli otiskům, ještě nebyla sedmdesátá a osmdesátá léta, kdy si je brali, jak se jim zachtělo. Nakonec jsem si na nich vynutil potvrzení o tom, že mě fotografovali s pistolí v ruce. Přijel jsem domů a měl vztek, že jsem musel platit lístek za tramvaj. Vzápětí zvonili znova, že se snímek prý nepovedl. Tak říkám: jediné když mě odvezete zpátky. Samozřejmě se ve skutečnosti jenom přijeli přesvědčit, jestli jsem se nesesypal. Moje zkušenost při soubojích s matkou se tady zúročila.

Nedávné čtvrtstoletí od vzniku Charty 77 ukázalo jednu věc: je to historie a ti, kdo se k ní vyjadřují, si ji přizpůsobují k obrazu svému. Vypovídací hodnotu mají částečně jen osobní příběhy. Jaký byl ten váš?

Já jsem zpozorněl, když se ratifikovaly mezinárodní pakty o lidských právech, měl jsem je jako jeden z prvních koupené jako známou „dvoustovku“, v rozhlase šel o nich krátký pořad, který jsem si nahrál. Jednoho dne začátkem prosince k nám přišli Jirka Němec s Vaškem Havlem, šli jsme do koupelny, pustili vodu a oni mi sdělili, co se všechno chystá a co prý tomu říkám. Připravované prohlášení znamenalo další fázi po protestech proti represi Plastiků a DG 307. Opřít celou akci o úmluvy o lidských a občanských právech napadlo během sezení v koupelně mne, i když je samozřejmě pravděpodobné, že to jinde napadlo i jiné. Havel si tehdy odnesl jak dvoustovky, tak magnetofonovou kazetu, oboje mu policie zabavila, když s Landovským a dalšími jel po Novém roce odeslat podpisy prvního dokumentu. Já jsem podpisem vlastně nic neriskoval, odvahu měli především ti, kdo v té době měli ještě co ztratit. Podobně jako v listopadu 1971, když jsem se octl v Ruzyni, se mi tím podpisem spíš ulevilo.

Byla Charta politickou akcí, morálním apelem čistých, či trucpodnikem těch, kdo už neměli co ztratit? Pomohla něčemu, nebo naopak zabrzдила uvolňování normalizační tuhosti? Jak ji dnes vnímáte vy jako člověk, pro něhož byla přirozeným vyústěním jeho předchozího života?

Nelíbí se mi to vaše „přirozené vyústění“. Charta nebyla vůbec ničím a vůbec pro nikoho přirozená. Šlo o kulturní a politický, ano, většinou i mravní postoj. Podívejte se, třeba nejen z kruhů bývalých marxistů doslova sálala obrovská averze proti osobě Václava Černého, o němž se zpočátku také uvažovalo jako o jednom z první trojice mluvčích. Když byl nakonec požádán Jan Patočka, aby funkci přijal, šel se Černého jakoby dovolit. Podobně jako vůči některým osobnostem – Fajfroví, Tardymu a dalším – choval se i vůči Černému na mé gusto dost submisívně. Ve skutečnosti to byla docela prostá slušnost, na níž ovšem nebylo a nikdy nebude nic přirozeného. Nebo jsem byl jednou u Vlasty Chramostové svědkem, když si podali ruce reformní komunista a někdejší vysoký funkcionář Jiří Hájek s národním socialistou, bývalým ministrem Prokopem Drtinou. V jejich gestu nebyla žádná přirozenost jejich nakonec možná trochu podobných osudů, ale kultivovanost a vysoká noblesa lidí, kteří jsou schopni zapomenout, že vlastně pocházejí z nepřátelských táborů. Charta pro mne byla a zůstala něčím gentlemanským, šlechtickým v nejlepším smyslu. Některé dnešní „analýzy“, jak Charta za morálku schovávala jiné ambice, mi zavánějí plebejstvím a parvenuovstvím, které se vždycky rádo hrabe v odpadcích.

Nepřipadá vám, že jste si za svůj dlouhý život tohoto druhu noblesy moc neužil?

V žádné společnosti na světě nemívají gentlemani většinu, tím méně u nás po padesáti letech politického, kulturního a morálního úpadku. Ovšem tak jako nás komunismus vrátil do předminulého století, tak nás takzvaná sametová revoluce -- ve skutečnosti restaurace -- vrátila na počátek toho minulého. Zatím stále ještě nejsme na úrovni první republiky ani v právním ohledu, ani kultivací vyšších vrstev. Gaunery dnes potkáte ve všech vrstvách, nedaří se je vytlačovat na společenský okraj. Často se zdůrazňují historické příčiny dnešního marasmu, všechny ty zrady, emigrace, ztráty elit. Nikdy ale není tak zle, aby nebylo možno klást odpor a pak aspoň něco málo pozitivního dělat. Bez obrovské neschopnosti širší resistance by nikdy tak snadno neprošel Únor, Sovětský svaz by s námi měl nejen větší práci, ale musel by vůči nám mít i větší respekt. Není u nás dost obecného drobného odporu, jak kdysi po prohrané revoluci 1848 doporučoval Havlíček. Máme mnoho mučedníků proti vlastní vůli, trpěvších a zahynuvších ne proto, že by se proti něčemu výrazně postavili, ale protože si je nepřítel nebo násilník vyhlédl jako vhodné nástroje teroru. Charta 77 náleží mezi výjimky, i když šlo asi spíše o osvobozující gesto než účinnou akci.

Prof. PhDr. et PhDr. h. c. LADISLAV HEJDÁNEK se narodil 10. 5. 1927. Vystudoval filosofii a sociologii na FF UK u prof. J. B. Kozáka. Vyznává krédo: Myslet v tisíciletích, dozadu i dopředu. Nejvíce jej ovlivnil Emanuel Rádl a Jan Patočka. Uvádí o sobě, že je neregistrovaný demokratický socialista. Ocenění: Palachova cena (1985), dr. phil. h. c. Amsterdam (1987), Rytíř francouzského řádu umění a literatury, med. AV ČR. Nejznámější práce: Filosofie a víra, samizdatové Dopisy příteli, Filosofie a teologie, Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti.

TEXT PAVEL TANĚV

FOTO PETR JEDINÁK

Reflex

Původní verze

CHARTA 77 JAKO ČIN A JAKO GESTO

Takový profesor Hejdánek ... a další kantoři z té školy, obdaření ohromným potenciálem, sečtělí a hlubokou kulturou, by měli být multimilionáři ... zavzpomínal před časem v Reflexu na svá studia filosofie Michal Horáček. Pro ty, co nejsou majiteli prosperující sázkové kanceláře, překládám: Když jako LADISLAV HEJDÁNEK (75) dokážete po většinu života tvrdě pracovat v oboru, jenž o vás ve své oficiální podobě nestojí, odborné publikace schovávat desítky let, než se dočkají tisku, šířit výsledky osobité filosofické syntézy jen v rámci domácích seminářů, nikdy neuzavřít kompromis se zkaženou mocí, vydržet vězení, v takových podmínkách udržet funkční a stmelenou rodinu a být spokojen s tím, že alespoň po šedesátce můžete jako řádný profesor řádně učit, měl by se váš výkon nějak zviditelnit.

Pane profesore, jaké to je, po několika desítkách let přestat probírat své filosofické výsledky v úzkém elitním kroužku disidentských intelektuálů a začít je prezentovat studentům na veřejných přednáškách?

Bohužel jak ve vašich úvodních slovech, tak ve formulaci otázek se na mne hrne tolik nepřesností všeho druhu, že bych se nevešel do tohoto rozhovoru ani jen se svými korekturami. Náš soukromý filosofický seminář neshromažďoval „disidentské intelektuály“, ale v naprosté většině mladé lidi, kteří se na studium vůbec nedostali nebo byli z politických důvodů po přijetí vyhozeni. Kromě toho ve filosofii nejde o „výsledky“, nýbrž především o kritický způsob myšlení (který ovšem má na nějaké ty případné výsledky – např. vědecké - obrovský vliv). Proto jsem také nepočítal s tím, že ze svých posluchačů budu formovat filosofy, nýbrž že je co možná nejlépe připravím ke všemu, co někdy v budoucnosti budou dělat. (Ovšem někteří se pak filosofií začali opravdu i profesionálně zabývat.) Úpadek obecné vzdělanosti, jaké jsme byli svědky v poválečné době, se dnes ukazuje jako jen poněkud zhoršené vydání celoevropského úpadku. Filosofie má nezastupitelnou roli v jeho překonávání. Domácí seminář byl pro mne vynikající školou, která mne připravila na práci fakultního učitele.

O svém dětství jste napsal, že proběhlo pod vlivem československých rodinných tradic, sahajících z matčiny strany až někam k toleranční době. Co si pod tím mám představit?

To vím od své matky, ale nikdy jsem si to neověřoval. Obávám se, že „československý“ mé matky bylo spíše emocionální, ale skutečně hluboké kořeny nemělo. Kdybych byl býval odkázán jen na tuto rodinnou tradici, nejspíš bych se s ní byl v době dospívání rozloučil. Přesto v něčem měla na mne silný vliv, ale nevím, zda jednoznačně pozitivní. Stal jsem se totiž doživotně jakýmsi puritánem; dělám co mohu pro to, aby to na mně nebylo příliš vidět, ale asi se toho nikdy docela nezbavím. Naproti tomu samo protestantství se svým protestováním je mi vskutku blízké, takže při nejrůznějších příležitostech protestuji s chutí. Proti matčině autoritářství jsem se ustavičně bouřil snad už od čtyř let. Později jsem poznal, jak výborná to byla škola.

Hnal jste to na druhou stranu?

Asi jako každý kluk. Odmlouvání, tvrdohlavost, snad někdy svéhlavost, hlavně však prosazování vlastní vůle v promyšlených malých krůčcích, když pouhý protest k ničemu nevedl ... Vždycky jsem přesně „věděl“, co chci dělat, čemu se chci věnovat; obvykle jsem to však po čase změnil. Ale jen, pokud mne nikdo ke

změně nenutil (nejdéle jsem trval na tom, co bylo předmětem tlaků). „Poddanství“ jsem bytostně nesnášel, už i dětské poddanství, které se považovalo za samozřejmé; stejně nebo možná i víc mne dráždilo poddanství druhých; proti svému vlastnímu jsem protestoval a prosazoval jsem svou svobodu. Jak vidíte, mé „protestantství“ bylo dost selektivní; nenavazoval jsem zdaleka na vše.

Otec na vás vliv neměl?

K bezprostřední „výchově“ byl přivoláván jen v krajních případech, kdy s nechutí přikračoval k exekucím. Byl pozoruhodně tolerantní a měl velký smysl pro humor. Působil na mne jakoby zdálky, nenásilně, ale do hloubky. Pocházel z jediné české rodiny v jedné německé vsi. Ve svém mládí ještě poznal docela poklidné národnostní soužití; dědeček byl sice zarytý Čech („Čech jako poleno“), který nepromluvil na nikoho slovo německy a jehož všechny sociální kontakty ve vsi musela obstarávat babička, narozená ve smíšené rodině, ale ty styky samy byly celkem v pořádku. Katolický farář (Němec) se chodíval babičky ptát, jestli má pan mistr práci, a když mu řekla, že nemá, nechal si od dědy – samostatného krejčího, když práce nebyla, zatímco když bylo práce dost, pracoval pro větší německou firmu v městečku – přešít šaty. Místní bohatí sedláci (Němci) jakbysmet (ono to vypadá lidumilně, ale zároveň to pro ně bylo lacinější). Blázinec přicházel až s německým nacionalismem, rozdmýchávaným už koncem století. Otce – a předtím už jeho o deset let staršího bratra – zasáhla ta změna ovzduší, když se ucházeli o zaměstnání, naplno. Protože oba chodili jen do německých škol, ovládali tenhle jazyk i písmem (otec až do stáří počítal tak, že si přitom potichu mlel čísla německy), zatímco rodnou řeč pouze slovem. *Litujeme vašemu přání nevyhověti moci*, takhle zprvu překládal němčinu v obchodní korespondenci, jak vzpomínal. Češi ho nezaměstnali, protože neuměl dobře pravopis, Němci zase proto, že byl Čech, takže byl (stejně jako jeho bratr) většinou zaměstnáván u židovských firem. Oba bratři měli s židovskými majiteli zkušenosti dobré i špatné, ale ani v jednom z nich nebyla byt jen špetka protižidovství. Něco z této životní zkušenosti jsem od dětství nasál, ani nevím jak, a poprvé se to snad projevilo už v obecné škole.

Jak?

Chodil jsem na Mírák a nedaleko v Rumunské byl židovský sirotčinec, který dodával do každé třídy až třetinu kluků. Když jich jednou na mou třídu (myslím, že to byl druhý nebo třetí ročník) připadl lichý počet a s přespočetným si nikdo nechtěl sednout, přihlásil jsem se, že s ním budu sedět já. Byla to ode mne asi jen taková demonstrace, protože ten zbylý zřejmě nebyl po chuti ani svým kolegům ze sirotčince (to mi tenkrát ovšem nedošlo). Učitelka mě pak druhý den z jakéhosi soucitu nenápadně přesadila k jinému židovskému klukovi, který nebyl ze sirotčince, ale z normální měšťanské rodiny. Tenkrát se mne celá věc dost dotkla a dodnes na to vzpomínám, i když vím, že jsem se tenkrát urazil takříkajíc trochu nesprávným směrem. Nikdo mne k tomu ostatně konkrétně nevedl a doma jsem pak o tom vůbec nemluvil.

Bouřil jste se, a přitom z vás vyrůstal Rychlý šíp. Tomu moc nerozumím ...

Kdepak „Rychlý šíp“! Mladého hlasatele jsem sice četl (ostatně také Mladý svět, kde mi také vyšly první „publikace“), ale v té době byl mým vzorem spíš jeden Troškův strojní inženýr. S tím ten případ pochopitelně vůbec nesouvisel. Od dětství jsem vyrůstal také pod vlivem učitelů Nedělní školy a nepovinných hodin náboženství, a pak vikářů, kteří měli na starosti Dorost a pak Sdružení, zejména pak pod významným vlivem vinohradského faráře Bedřicha Jerie, s jehož synem

jsem chodil osm let do stejné třídy reálného gymnázia. Nesblížili jsme se hned, ale v posledních letech už jsme seděli spolu v jedné lavici. My jsme doma neměli skoro žádné knihy, ty se začaly kupovat teprve jak jsem dospíval. O mnoha autorech jsem neměl ani ponětí; našeho češtináře, který měl také na starosti školní knihovnu, zarazilo, že neznám vůbec žádné dětské knihy, a považoval to – asi právem – za značný defekt; ze své iniciativy mi knihy prostě přiděloval, zatímco ostatní se hlásili, když slyšeli jméno nabízeného autora. Mladý Jerie se mě jednou s tónem zasvěcence zeptal: *Už si čet něco od Dostojevského? Víš některý lidi ho vůbec nemůžou číst, úplně se zhroutěj, bacha na to*, pracoval na mně, nebožákovi, který to jméno slyšel sice poprvé v životě, ale musel předvést svou vnitřní odolnost. Abych mu to ukázal, přečetl jsem snad všechny velké Dostojevského romány, které mi zapůjčil z otcovy knihovny. Ve vyšších třídách mi pak jeho otec půjčoval drobnější práce Karla Bartha, Emila Brunnera, ale i něco ze starých liberálních teologů; naše daňkovce jsem už znal ze Sdružení, ale chtěl jsem vědět, co je to tak drží a hodně jsem se s nimi hádal. Jeden z presbyterů se o tom dozvěděl a pozval si mne, aby mi naznačil, že nejlépe bude, když si přečtu něco od profesora Daňka samého, a hned mi něco půjčil. Postupně přicházela inspirace za inspirací v nahodilém sledu; znalost některých dětských knížek jsem si třeba doplňoval až na vysoké škole. Nakonec jsem po válce, ještě před maturitou, vstoupil do Akademické YMCA a tam se seznámil s lidmi, kteří z ní už před válkou udělali inteligentní křesťanské sdružení s kontakty i do světa.

Jak jste s tímhle rodinným a myšlenkovým zázemím mohl po válce vystudovat filosofickou fakultu?

To byl malý zázrak. Vždyť já jsem na fakultě vystupoval jako křesťan. A přitom doma jsem trápil tátu těžkým levičáctvím, vybuzeným atmosférou pětačtyřicátého roku a osvobození, takže jsem nebyl dalek vstupu do komunistické strany. K porozumění jeho (a strýcově) životní zkušenosti „socialistů od dětství“, kteří se z velmi skrovných podmínek museli sami vypracovat (otec se z obchodního příručího stal až účetním), jsem se dostal až postupně; zejména jsem pochopil jejich sociálně demokratickou averzi ke komunismu. Hodně mi v tom na fakultě pomohla parta novopečených komunistů a svazáků, zčásti synků advokátů, lékařů a jiných intelektuálů, kteří na sebe po únoru brali špinavou práci vyhazování učitelů i studentů a byli nejtvrdí. Sám jsem při velkých prověrkách prošel jen tím, že jsem klasiky marxismu znal už ze střední školy lépe než sami prověrkoví komisaři. Ti se touto znalostí spokojili a ještě nenaléhali, abych řekl své vlastní stanovisko. Svazáci později dvakrát navrhovali mé dodatečné vyloučení, ale tomu kupodivu v obou případech zabránili dva komunističtí profesori, Ludvík Svoboda a Ladislav Rieger (jak mi mnohem později prozradil prof. Frinta). Měl jsem tehdy i jakési štěstí v neštěstí, když jsem v zimě 1950 dostal encefalitidu. Lékaři ji bohužel špatně diagnostikovali, takže proběhla daleko hůře, než bylo nezbytné, a já jsem dlouho trpěl strašnými bolestmi hlavy a výpadky paměti. Tak se stalo, že v době nových politických tlaků (schylovalo se k velkým procesům) jsem byl trochu z dohledu; a napomohl i skandál, jenž smetl hochy, co tak stáli o mé vyloučení. Šířili totiž (jako mnozí další) posměšnou básničku, karikující poválečnou tvorbu Vítězslava Nezvala. Bylo z toho velké vylučování ze studia i ze strany, nicméně já jsem díky tomuto bláznění mohl v rekonvalescenci napsat disertaci a dostudovat. Posudky fakultních svazáků však za mnou všude chodily, jednal jsem s mnoha desítkami možných zaměstnavatelů, ale i tam, kde to vypadalo nadějně a kde mne potřebovali, nakonec z toho nic nebylo. Jako brigádník jsem několik měsíců pracoval ve stavebnictví a pak jsem na dva roky šel na vojnu. A pak se shánění místa opakovalo; opět po několika měsících, kdy jsem se živil hlavně korekturami (už jsem měl první dceru), jsem na víc než dvanáct let zakotvil jako pracovník

dokumentačního oddělení v jednom vědeckém zdravotnickém ústavu. Vstup do praktického života pro mne nebyl jednoduchý.

Vstoupil jste do něj na začátku padesátých let, s prachmizernými posudky, nulovou šancí na odbornou kariéru, a přesto se vám v letech 1955 až 1960 narodily čtyři dcery...

Podívejte, být jako jedináček vydán napospas dospělým je malér, to znám z vlastní zkušenosti. Buď mějte víc dětí, nebo žádné, jestli vám můžu radit. A že jsem po doktorátu začínal jako přidavač, kopáč a betonář, byl šok hlavně pro tátu, který to pořád nemohl pochopit. Zpočátku jsem vydělával víc než jinde, u kopácké party jsem (ovšem jako jeden z nich) vypisoval úkoláky, protože zjistili, že na to mám buňky, a věřte, že jsem nevynechal jediný příplatek, na nějž jsme všichni měli nárok. Žádné podvody, vše podle norem. Nakonec jsem se přece dokonce na dvanáct let uchytil jako knihovník a dokumentátor v Ústavu epidemiologie a mikrobiologie, což byla sice klidná, ale výrazně skromnější existence než ta dělnická. Když bylo nejhůř - to byla žena s dětmi doma -, pomáhali příbuzní a přátelé.

Kde jste bral čas na studium?

Ženě jsem doma téměř nepomáhal a věnoval jsem filosofii veškerý volný čas. Víc než deset let jsem si jeho porci zvětšoval tím, že jsem vstával ve tři nebo půl čtvrté ráno a večer chodil spát s dětmi nebo ještě dřív. Skončilo to v osmašedesátém, kdy mne jako jednoho ze dvou nemarxistů (ještě s Jaroslavem Kohoutem, což byl po válce funkcionář sociálně-demokratické mládeže, odseděvší potom dlouhé roky v kriminále), přijali do Filosofického ústavu Akademie věd. Po okupaci došlo k velkému vyhazovu většiny marxistů, my už jsme se s nimi jen svezli. Potom mi zbývala jen taková místa jako noční hlídání, topičství nebo práce ve skladu; peněz málo, ale zato lepší podmínky k studijní práci. Moje „kariéra“ profesionálního filosofa v minulém režimu sice trvala jen necelé tři roky, ale nikdy předtím ani potom mne nenapadlo, že bych filosofie nechal, jako to bohužel udělalo mnoho marxistů, kteří byli na začátku normalizace také vyhozeni. Já byl na outsiderství, v mém případě okrajového nemarxisty „zatíženého křesťanstvím“, zvyklý. Vnímal jsem toto postavení především jako svobodu jít svou vlastní cestou bez ohledu na běžně platná oficiální dobová kritéria.

Z toho, co jste nazval nepředmětným myšlením, je znát, že jste nikdy nebyl takzvaným katedrovým filosofem. Jak byste je přiblížil úplným filosofickým laikům?

Katedrovým filosofem jsem se ani stát nemohl, protože jsem se poprvé v životě dostal na katedru až dva roky po svém penzionování. Svým způsobem to byla vlastně také výhoda, protože jsem dělal, co jsem chtěl, tj. mohl jsem nezávisle na nějakých pedagogických povinnostech sledovat témata a problémy, kterými jsem byl vnitřně zaujat. Hodně jsem v tom byl ovlivněn Patočkou, i když jsem nikdy nepřijal za svou fenomenologii v rozsahu, jaký on by si býval přál. S termínem „nepředmětnost“ jsem se poprvé setkal hned po válce právě u něho. Později jsem - hlavně ve své disertaci - pracoval na svém pojetí zejména v konfrontaci s Hegelem. Stručně - a tedy nutně s jistým zjednodušením - lze říci, že myšlenkové dědictví starých Řeků vybavilo celou evropskou tradici pojmovostí, tedy schopností velmi účinně upřesňovat myšlenkové postupy (zatímco až dosud byla k dispozici jen narativita se svou pouhou přibližností). To byla epochální záležitost, bez níž by nikdy nevznikly třeba odborné vědy. Zároveň však konkrétní typ řecké pojmovosti zatížil evropské tradice zpředmětňováním, tj. chápáním všeho, čím se myšlenkově zabýváme, jako předmětu, jako věci. Na to, co nikdy

„předmětem“, pouhou věcí, nebylo, se tradičně začalo hledět jako na něco jen subjektivního, co nemá žádnou „realitu“. Tento způsob myšlení byl leckdy některými mysliteli rozpoznáván a kritizován, ale nikdy to nevedlo k dost účinné nápravě. K tomu by bylo zapotřebí nového typu pojmovosti, který by nepracoval jen s věcmi, s předměty a jejich předmětností, ale který by dokázal stejně přesně pracovat i s ne-předměty, tj. se skutečnostmi, které nejsou pouhými věcmi. Aby mi bylo rozuměno: nejde o to, jen připomínat, že třeba druhý člověk nebo zvíře nebo rostlina nebo svět, spravedlnost, pravda atd. nejsou pouhé „věci“ (a nepřevádět to na pouhou subjektivitu), ale je třeba vypracovat nové způsoby myšlení, které nám dovolí ne-věci, ne-předměty, ne-předmětnou skutečnost doopravdy, důsledně a co nejpřesněji myslit právě jako cosi skutečného. Že toho je nanejvýš zapotřebí, to dnes vědí nebo aspoň tuší všichni velcí myslitelé, ale nikdo si s tím stále neví dost rady. Je to obrovský problém pro filosofii příštích nejen desítek, ale stovek let.

Máte za sebou vězeňskou zkušenost, ale nevšiml jsem si, že byste ji šíře zmiňoval...

Patřila k době; a mnozí na tom byli nesrovnatelně hůř, zvláště v padesátých letech. Poprvé jsem seděl (jen ve vazbě) na počátku normalizace. Navštívil mne tehdy náš vršovický farář Dus s letáčky, v nichž neexistující organizace upozorňovala občany, že nechtějí-li volit, není to jejich povinnost. Odbylo se to pro mne téměř šesti měsíci vazby; odsouzen jsem byl na devět měsíců (můj o dost mladší farář na patnáct), ale před nástupem trestu jsem byl amnestován (farář nikoli, má žena a jeden přítel dostali podmínku). Ve skutečném vězení jsem se však mohl ocitnout už brzy po Únoru jako poslední předseda pražského sdružení Akademické YMCA (a zároveň poslední československý místopředseda). Tehdy nás prof. Josef Lukl Hromádka, který byl před válkou spolu s Emanuelem Rádlkem zakladatelem AY, dost nesnadno přemluvil, abychom se sami rozpustili. Výměnou za to byl slib, že nikdo z funkcionářů ani členů nebude persekvován jen z důvodů členství ani výkonu funkce. To však vůbec neznamenovalo, že nás nechali být. Jana Šimsu třeba odvezli z venkova do Prahy a nechali ho několik hodin v domnění, že je zatčen a bude obviněn. Mě odvezli několik dní po promoci k výsledku a čekali, jak budu reagovat. Potřebovali mě buď získat, nebo zastrašit. Dali mi do ruky pistoli, prý ve mně při promoci v Karolinu jakási soudružka poznala vraha desátníka Šmatlavy. Patřil k přepadenému oddílu při střídání jednotky ve službě u strašnické vysílačky. Nechtěl jako jediný vydat zbraň, naopak chtěl zbraně použít, a tak byl zastřelen. Zeptal jsem se, kdy to bylo, řekli mi čas a já jim odpověděl, že jsem zrovna dělal velké rigorosum u J. B. Kozáka. To my víme, řekli, ale jsem prý vrahovi strašně podobný. Pistoli mi dali do ruky zřejmě i kvůli otiskům; ještě nebyla 70. a 80. léta, kdy si je brali, jak se jim zachtělo. Nakonec jsem si na nich vynutil potvrzení o tom, že mě fotografovali s pistolí v ruce (bylo to součástí domluvy). Přijel jsem domů a měl vztek, že jsem musel platit lístek na tramvaj. Vzápětí zvonili znova, že se snímek prý nepovedl, tak říkám: jediné, když mě zase odvezete zpátky. Samozřejmě se ve skutečnosti jenom přijeli přesvědčit, jestli jsem se nesesypal.

Nedávné připomenutí čtvrtstoletí, jež uplynulo od vzniku Charty 77, jasně ukázalo jednu věc: je to všechno dávná historie, a všichni, kdo se k ní vyjádřili a vyjadřují, si ji přizpůsobují obrazu svému a tehdejší skutečné obrysy, peripetie a pohnutky nedokáží oživit. Tu sílu mají alespoň částečně jen osobní příběhy. Jaký byl ve zkratce ten váš?

Já jsem zpozorněl, když se ratifikovaly mezinárodní pakty o lidských právech, měl jsem je jako jeden z prvních koupené jako známou „stodvacítku“; v rozhlase byl o nich krátký pořad, který jsem si nahrál. Jednoho dne začátkem prosince k nám do

Slovenské přišli Jirka Němec s Vaškem Havlem, šli jsme do koupelny, pustili vodu a oni mi sdělili, co se všechno chystá a co prý tomu říkám. Připravované prohlášení znamenalo další fázi po protestech proti represi Plastiků a další skupiny. Ten nápad opřít celou akci o právě ratifikované úmluvy o lidských a občanských právech při tom setkání byl můj, i když je samozřejmě pravděpodobné, že ho jindy měli také jiní. Havel si tehdy odnesl jak výtisk „stodvacítky“, tak magnetofonovou kazetu; oboje mu poliši zabavili, když s Landovským a dalšími jel po Novém roce odeslat podpisy prvního dokumentu. Já sám jsem podpisem vlastně nic neriskoval; odvahu měli především ti, kteří v té době ještě měli co ztratit. Podobně jako v listopadu 1971, když jsem se ocitl v Ruzyni, se mi teď i tím podpisem spíš ulevilo. No a pak už to přece znáte ... Ale já si vůbec nemyslím, že to všechno je jenom „dávná historie“; to se ještě uvidí.

Byla Charta politickou akcí, morálním apelem čistých či trucpodnikem těch, kdo už neměli co ztratit, pomohla něčemu, či naopak zabrzдила uvolňování normalizační tuhosti? O odpovědích na tyto otázky rozhodně nepanuje shoda. Jak ji dnes vnímáte vy jako člověk, pro něhož byla, řekl bych, přirozeným vyústěním jeho předchozího životního usilování?

Nelíbí se mi vaše slovo „přirozené vyústění“. Charta nebyla vůbec ničím a vůbec pro nikoho „přirozená“. Šlo o kulturní a politický, ano většinou i mravní postoj. Uvedu příklad. Tak třeba, nejen z kruhů bývalých marxistů doslova sálala obrovská averze proti osobě Václava Černého, o kterém se také zpočátku také uvažovalo jako o jednom z první trojice mluvčích Charty. Když byl nakonec požádán Jan Patočka, aby funkci přijal, šel se Černého jakoby dovolit; podobně jako vůči Fajfrově nebo Tardymu a dalším, choval se i vůči Černému na mé gusto dost submisivně. Ve skutečnosti to byla docela prostá slušnost, na které ovšem nebylo (a nikdy není) nic „přirozeného“ ! - Poté, co byl zatčen Václav Havel, domluvili se Patočka s Hájkem, že se každý postará o dva náhradníky. Patočka o to požádal mne a - to jsem se dozvěděl až později - také Ivana Medka. Proti mně měli tehdy exkomunisté námitky, že nejsem dost známý; Dienstbier dokonce trval na tom, že musí jít o osobnost celonárodního významu. Medek se však v té době už rozhodoval pro emigraci, a Havel mne tehdy asi dost podpořil. V každém případě se to rozhodlo beze mne, ale bez váhání jsem souhlasil, protože jsem se cítil Patočkovi zavázán. Opět nic „přirozeného“ ! Nebo jsem byl jednou u Vlasty Chramostové svědkem, když si podali ruce reformní komunista a vysoký funkcionář Jiří Hájek s národním socialistou, bývalým ministrem Prokopem Drtinou. V tom gestu nebyla žádná „přirozenost“ jako důsledek jejich nakonec možná trochu podobných osudů, ale kultivovanost a vysoká noblesa lidí, kteří jsou schopni zapomenout, že vlastně pocházejí z nepřátelských táborů. Charta pro mě byla a je především něčím takto kultivovaným, gentlemanským, šlechtickým v nejlepší smyslu. Ty všelijaké dnešní kritiky a pomluvy mi zavánějí plebejstvím a parvenuovstvím, které se vždycky rádo hrabe v odpadcích.

Nepřipadá vám, že jste za svůj dlouhý život tohoto druhu noblesy mezi svými pappenheimskými moc neužil?

V žádné společnosti na světě nemají gentlemani většinu; tím méně u nás po padesáti letech politického, kulturního a morálního úpadku. Ovšem tak jako nás komunismus vrátil do předminulého století, tak nás takzvaná „sametová revoluce“ (ve skutečnosti ovšem restaurace) vrátila na počátek toho minulého. Zatím stále ještě nejsme na úrovni první republiky ani v právním ohledu, ani kultivací vyšších vrstev. Gaunery dnes potkáte ve všech vrstvách; stále se nedaří je společensky vytlačovat na okraj (a dospodu). Často se zdůrazňují historické příčiny dnešního marasmu, všechny ty zrady, emigrace, ztráty elit. Jenže nikdy není tak zle, aby nebylo možno klást odpor, a pak aspoň něco málo pozitivního

dělat. Bez té obrovské neschopnosti širší rezistence by nikdy tak snadno neprošel Únor, a Sovětský svaz by býval s námi měl nejen větší práci, ale musel by mít i větší respekt. Je to žel neomluvitelné, že byla a je v určitých vypjatých dějinných situacích nejen politická špička, ale i drtivá většina občanů neschopná odporu, a když se pak někdo postaví proti, tak musí hned střílet. Není u nás dost obecného drobného odporu, jaký kdysi po prohrané revoluci 1848 doporučoval Havlíček; máme mnoho mučedníků proti vlastní vůli, trpěvších a zahynuvších ne proto, že by se proti něčemu výrazně postavili, ale protože si je nepřítel nebo násilník vyhlédl jako vhodné nástroje teroru. Charta 77 náleží mezi výjimky, i když šlo asi spíše o osvobozující gesto než o účinnou akci.

rámeček

Prof. PhDr. et PhDr. h. c. Ladislav Hejdánek se narodil 10. 5. 1927. Vystudoval filozofii a sociologii na FF UK u prof. J. B. Kozáka. Vyznává krédo: Myslet v tisíciletích, dozadu i dopředu. Nejvíce jej ovlivnili Emanuel Rádl a Jan Patočka. Uvádí o sobě, že je neregistrovaný demokratický socialista. Kariéra: 56-68 odborný dokumentátor, 68-71 věd. pracovník Filos. ústavu ČSAV, 71-76 noční vrátný PNP, 76-85 topič a skladník Staveb silnic a železnic, 90-96 doc., prof. na Filosofické fakultě UK, 90-02 doc., prof. na Evangelické teologické fakultě UK. Ocenění: Palachova cena (85), dr. phil. h. c. Amsterdam (87), Rytíř francouzského řádu umění a literatury, med. AV ČR za zásluhy ve společenských vědách. Nejznámější práce: Filosofie a víra, Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti, samizdatové Dopisy příteli I.-IV. (1. ročník vyšel tiskem), Wahrheit und Widerstand, aj.

- - -

Takto jsem to poslal red. Taněvovi, hodně jsem upravoval jeho text mých odpovědí; asi v polovině července mi volal, ještě změnil titul a na dvě věci chtěl souhlas, jinak prý to musel také zkrátit; má to vyjít snad 25. 7. 02.

Písek, 17. 7. 02